

EURÓPAI UNIÓ

A rovat a Külügyminisztérium támogatásával jött létre

Az Európai Unió és a Balkán

IFJ. SIMON GYÖRGY

A szerző az Európai Unió keleti bővítésének balkáni vonatkozásait vizsgálja. A csatlakozási kritériumok tükrében Albánia, Bulgária, a korábban csatlakozott Görögország, továbbá Horvátország, Jugoszlávia, Macedónia, Moldova, Románia, Szlovénia és Törökország gazdasági helyzetét elemzi a magyar gazdaság teljesítményével összehasonlítva. Ezután figyelmét a különböző balkáni államok azon törekvéseire fordítja, amelyek az európai integrációs folyamatban való részvételre irányulnak. Mindebből arra a következtetésre jut, hogy jelenleg a térségben csak három ország: Szlovénia, Bulgária és Románia rendelkezik reális csatlakozási eséllyel, míg Albánia és Macedónia a közeljövőben az Unió társult tagjává válhat. Jugoszlávia EU-ba való integrálódása főleg attól függ, hogy képes lesz-e felzárkózni a többi közép- és kelet-európai országhoz a demokratizáció és a piaci reformok terén.

Bevezető

A délszláv háborút lezáró daytoni békemegállapodások 1995 novemberében történt megkötése után az Európai Unió (EU) egyre növekvő figyelmet szentel a balkáni térség átalakulásának. A regionális gazdasági és környezetvédelmi együttműködés elősegítése érdekében az EU és az Egyesült Államok, továbbá az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának támogatásával 1996 decemberében Genfben létrejött a Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezés (Southeast European Cooperative Initiative – SECI), melynek részt vevő államai Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Görögország, Horvátország, Macedónia, Magyarország, Moldova, Románia, Szlovénia és Törökország. A szervezet alakuló ülésére Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) is kapott előzetes meghívást, de ezt az országban kialakult belpolitikai válságra való tekintettel az amerikai kormányzat visszavonta. A SECI projektjeivel a határátkelők áteresztő képességének javítására, a főbb nemzetközi útvonalak fejlesztésére, a régiót átfogó földgázvezeték- és villamosenergia-hálózat létrehozására, a folyók, tavak és tengerek rehabilitálására, a kis- és középvállalkozások támogatására, a külföldi befektetések előmozdítására törekszik: olyan életképes mechanizmusok kialakítására, amelyek a tartós békét és stabilitást biztosítanak a Balkánon. (SECI, 1999).

A délkelet-európai országok a társadalmi-gazdasági fejlődés különböző szintjein állnak, s az EU-hoz való viszonyukat illetően több csoportba oszthatók. A térség hagyomá-

Ifj. Simon György, a KSH munkatársa.

nyosan Nyugat-barát államai közül Görögország 1981 óta tagja az Uniónak, míg Törökország emberjogi problémái miatt csak tavaly került a tagjelöltek listájára. Szlovénia hazánkhoz hasonlóan Európai Megállapodást kötött Brüsszellel. Ugyanakkor a másik két társult ország: Bulgária és Románia a gazdasági teljesítmény és a demokratikus átalakulás tekintetében messze elmarad Szlovénia és Magyarország mögött. Albánia és Macedónia kereskedelmi és együttműködési, míg Moldova partnerségi és együttműködési megállapodást kötött az EU-val. Bosznia-Hercegovinában a délszláv háború után a gazdasági újjáépítés feladatai kerültek előtérbe, s az integrációs törekvések legfeljebb csak mint távlati elképzelések szerepelnek. Horvátországban az utóbbi évtizedben lényegében egy diktatórikus jellegű rendszer volt hatalmon, s a valódi demokratizálódás csak az utóbbi hónapokban kezdődött meg. Végül az EU-ba való integrálódás lehetősége a térségben a legtávolabbinak a jelenleg nemzetközileg csaknem teljesen elszigetelt Jugoszlávia esetében tűnik.

A fentiek figyelembe véve, jelen cikk keretében a balkáni régiót a SECI-ben részt vevő közép-európai országokkal (Szlovénia és Magyarország) együtt vizsgáljuk, s hazánktól eltekintve olyan államok integrációs törekvéseivel foglalkozunk, amelyek nem tagjai az Európai Uniónak. Az elemzés célja a SECI-országok és Jugoszlávia ezen törekvéseinek, valamint az EU balkáni politikájának bemutatása, az Európai Unió és a balkáni államok kapcsolatainak elemzése az Unió tervezett keleti bővítése és Magyarország csatlakozási esélyei tükrében.

A balkáni országok gazdasági helyzete

A legfontosabb tényező egy ország európai integrációs esélyeinek értékelésekor a gazdasági teljesítmény, a nemzetközi piacokon való versenyképesség. A balkáni országok többsége számára a Nyugat-Európához való felzárkózás reális lehetősége az átalakulási folyamat beindulásával nyílt meg, melynek kiindulópontjául 1989 tekinthető, amikor Jugoszláviában *Ante Markovic*s miniszterelnök a lengyelországihoz sokban hasonló gazdasági reformot kezdeményezett, Bulgáriában és Romániában pedig rendszerváltás történt. Ezért összehasonlító elemzésünk során, amelyet az EU koppenhágai kritériumait¹ szem előtt tartva végeztünk – ahol ez lehetségesnek bizonyult –, ezt az évet tekintettük kiindulási alapul.

Az 1. táblázat adataiból látható, hogy a rendszerváltás és a demokratikus reformok kezdeti időszakában a Balkán volt szocialista államaiban – akárcsak Magyarországon – gazdasági visszaesés ment végbe, amit a JSZSZK-ban az 1991-ben kitört polgárháború és az ország szétesése súlyosbított. Ugyanakkor a megelőző évek visszaesése után a kilencvenes évek közepén Romániában és még inkább Albániában gazdasági fellendülés volt kibontakozóban, amit azonban Romániában 1997–1998-ban ismét visszaesés követett. Európa legszegényebb állama, Albánia 1993–1996 között nemcsak a Balkán, hanem egész Kelet-Európa egyik legdinamikusabban fejlődő országává vált, s az 1997-es belpolitikai válság okozta visszaesés után a gazdasági növekedés újabb lendületet kapott. Moldovában 1990–1996 között állandósult a gazdasági válság, amely a bruttó hazai termék (GDP) 1997-ben elért kismértékű növekedése után a következő évben tovább folytatódott. A volt Jugoszlávia utódállamai közül Szlovéniában 1993-tól, Horvátországban 1994-től, Mace-

¹ E tagsági kritériumok, melyeket az újonnan csatlakozni szándékozó országok számára az Európai Unióban 1993 júniusában fogalmaztak meg, a következő négy pontban foglalhatók össze:

1. demokrácia, törvényesség, az emberi és kisebbségi jogokat garantáló intézmények stabilitása;
2. működőképes és az EU-ban jellemző éles verseny és a piaci erők nyomását állni képes piacgazdaság;
3. a tagsággal járó kötelezettségek teljesítése és a politikai, valamint a gazdasági és monetáris unió céljainak elfogadása;

4. az *acquis communautaire*, vagyis az EU jogrendszerének teljes elfogadása. (*Palánkai*, 1995, 404. o.)

dóniában pedig 1996-tól figyelhető meg gazdasági növekedés. A nemzetközi szankciók által sújtott Kis-Jugoszláviában az évtized közepére az *Avramovics*-program² realizálásával sikerült megállítani a recessziót. Görögországot és általában az Európai Uniót a nyolcvanas évek végétől a kilencvenes évek végéig tartó időszakban a GDP mérsékelt növekedése jellemezte, míg a török gazdaság többnyire gyors ütemű fejlődése csak 1994-ben szakadt meg. A GDP évi átlagban 1989–1998 között a leggyorsabban Moldovában (9,9 százalékkal) és Jugoszláviában (6,2 százalékkal) csökkent. Kisebb mértékű csökkenés következett be Bulgáriában (-4,1 százalék), Romániában (-3,1 százalék), Macedóniában (-3 százalék) és Horvátországban (-2,6 százalék). A legkevésbé a bruttó hazai termék Albániában (0,5 százalékkal), Magyarországon (0,4 százalékkal) és Szlovéniában (0,2 százalékkal) csökkent. Ugyanakkor növekedett a GDP a világgazdaságban (3,6 százalékkal), az Európai Unióban (2,1 százalékkal), Görögországban (1,9 százalékkal) és még inkább Törökországban (4,3 százalékkal).

1. táblázat

A bruttó hazai termék (GDP) változási üteme
(évi átlag, százalék)

Megnevezés	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Albánia	-10,0	-27,7	-7,2	9,6	9,4	8,9	9,1	-7,0	9,8	8,0
Bulgária	-9,1	-11,7	-7,3	-1,5	1,8	2,1	-10,1	-7,0	-0,5	3,5*
Görögország	3,8	0,0	3,1	0,7	-1,6	2,0	2,1	2,4	3,4	3,7
Horvátország	-1,6	-7,1	-21,1	-11,7	-8,0	5,9	6,8	6,0	6,5	2,3
Jugoszlávia**	1,9	-7,9	-11,6	-27,9	-30,8	2,5	6,1	5,9	7,4	2,6*
Macedónia**	1,9	-10,2	-7,0	-8,0	-9,1	-1,8	-1,2	0,8	1,5	2,9*
Magyarország	0,7	-3,5	-11,9	-3,1	-0,6	2,9	1,5	1,3	4,6	4,9
Moldova	8,8	-1,4	-17,5	-29,1	-1,2	-31,2	-3,0	-8,0	1,3	-8,6*
Románia	-5,6	-12,9	-8,8	1,5	3,9	7,1	4,1	-6,9	-5,8	-7,3
Szlovénia	-8,1	-8,9	-5,5	2,8	5,3	4,1	3,5	4,6	-1,8	3,9
Törökország	0,3	9,3	0,9	6,0	8,0	-5,5	7,2	7,0	7,5	2,8
EU	3,5	3,0	1,8	1,2	-0,4	2,7	2,4	1,6	2,5	2,7
Világ	3,6	3,2	2,5	3,2	3,6	4,8	4,3	4,6	4,2	2,2*

* Becslés.

** Az anyagi termelést felölelő bruttó társadalmi termék (GSP).

Forrás: EBRD [1995], [1997] és [1999]; IMF [1999e]; OECD [1999c]; UN [1995] és [1999b]; New Cronos Eurostat- és WIIW adatbázis.

A 2. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy 1996-ban az egy főre jutó GDP devizaárfolyamon számítva Albániában 3,5, Bulgáriában 5,1, Görögországban 50,7, Horvátországban 19,2, Jugoszláviában 6,8, Macedóniában 8,6, Magyarországon 19,3, Moldovában 1,9, Romániában 6,8, Szlovéniában 41,0, Törökországban 12,6 százalékát tette ki az Európai Unió átlagának.

² *Dragoszlav Avramovics*, a Jugoszláv Nemzeti Bank akkori kormányzója és szakértői csoportja által kidolgozott antiinflációs program, melynek végrehajtása során az 1994. január 24-ével bevezetett új dinár árfolyamát a német márkához kötötték. (Lásd: *Thomas*, 1999.)

Az egy főre jutó bruttó hazai termék
(devizaárfolyamon, USD)

Ország	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Albánia	638	346	205	375	615	744	817	682	930
Bulgária	1343	872	1016	1280	1157	1559	1170	1228	1315
Görögország	8160	8690	9493	8870	9392	10936	11684	11424	11561
Horvátország	5106	4028	2291	2349	3137	4029	4422	4436	4820
Jugoszlávia	2696	2474	1789	1256	1358	1449	1558	1714	1643
Macedónia	n.a.	2134	1053	1141	1500	1917	1971	1663	1548
Magyarország	3189	3230	3613	3752	4052	4374	4441	4513	4730
Moldova	n.a.	n.a.	294	351	327	381	444	500	432
Románia	1257	1245	859	1161	1331	1579	1571	1543	1695
Szlovénia	8706	6333	6280	6370	7231	9418	9439	9103	9779
Törökország	2681	2636	2724	3033	2157	2747	2894	2979	3056
EU	18487	19076	20724	18730	19850	22670	23042	21618	21417

Forrás: EBRD [1995], [1997] és [1999]; Federal Statistical Office [1999]; OECD [1998], [1999a], [1999b] és [2000]; WIW-adatbázis.

Vásárlóerő-paritáson számítva a különbségek kisebbek. Az ily módon számított egy főre jutó bruttó hazai termék ugyancsak 1996-ban Görögországban és Szlovéniában az uniós átlag 67,7, Magyarországon pedig 48,1 százalékát érte el. Rosszabbul állt e tekintetben Románia (33,8 százalék), Horvátország (32,2 százalék), Törökország (30,7 százalék) és Bulgária (25,6 százalék). A legkedvezőtlenebb helyzetben azonban Macedónia (21,5 százalék), Albánia (14,8 százalék) és Moldova (10,8 százalék) volt. (Jugoszláviára nincs adat. 1997-ben az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson számítva Görögországban az EU átlagának 67,7, Magyarországon 48,1, Törökországban pedig 31,5 százalékát tette ki.) [KSH 1999a, OECD 1999a, b]

A 3. táblázat adatai szerint az infláció a 80-as évek végén a térségben a legmagasabb szintet az egyre mélyülő gazdasági és társadalmi válsággal küszködő Jugoszláviában érte el. Noha az akkori hiperinflációt a *Markovics*-kormány restriktív politikája átmenetileg meg tudta fékezni, a délszláv konfliktus a belső piac felbomlásával teljesen szétzilálta az ország gazdaságát. A délszláv háború kitörése után Jugoszláviában 1992-ben újból hiperinfláció alakult ki, melynek főbb okai a nagyméretű pénz- és hitelexpanzió és a szinte teljes mértékben a pénzkibocsátás által fedezett magas költségvetési kiadások voltak.

A gazdasági stabilizációra irányuló Avramovics-programnak köszönhetően 1994-ben a JSZK-ban egy időre sikerült megállítani az árak emelkedését. (*Dyker – Vejvoda*, 1996, és *Gligorov*, 1995). Ezt az eredményt azonban a belpolitikai nehézségek és az ország nemzetközi elszigeteltsége miatt hosszabb távon nem lehetett fenntartani, s így a kilencvenes évek közepétől Jugoszláviát ismét ingadozó mértékű vágató infláció jellemezte. Horvátországban a délszláv háború szintén hiperinfláció kialakulásához vezetett, amely később vágató, majd mérsékelt inflációba ment át. Ugyanakkor Szlovéniában az infláció üteme 1992-től fokozatosan csökkent, s az évtized közepére Horvátországhoz hasonlóan egy számjegyvév vált. Macedóniában a délszláv konfliktus és a görög embargó ellenére az infláció a korlátozó intézkedések eredményeként ugyancsak csökkenő tendenciát mutatott, s a kilencvenes évek végére a térségben a legalacsonyabb szintre került.

A fogyasztói árindex szerinti infláció üteme
(százalékos változás az előző évhez képest)

Megnevezés	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Albánia	0	0	35,5	226,0	85,0	22,6	7,8	12,7	32,1	20,6
Bulgária	6,4	23,8	333,5	82,0	73,0	96,3	62,0	123,0	1082,0	22,3
Görögország	13,7	20,4	19,5	15,9	14,4	10,9	8,9	8,2	5,5	4,8
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	1483,6	107,3	4,0	4,3	4,1	6,4
Jugoszlávia*	1269,0	593,0	121,0	9237,0	16,0	0	74,0	93,0	18,0	30,0
Macedónia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	362,4	130,9	16,4	2,7	1,1	0,5
<i>Magyarország</i>	<i>16,9</i>	<i>29,0</i>	<i>34,2</i>	<i>22,9</i>	<i>22,5</i>	<i>18,9</i>	<i>28,3</i>	<i>23,5</i>	<i>18,3</i>	<i>14,4</i>
Moldova	n.a.	4,0	98,0	1276,4	788,5	329,7	30,2	23,5	11,8	7,7
Románia	0,7	4,2	161,1	210,4	256,1	136,7	32,3	38,8	154,8	59,2
Szlovénia	n.a.	n.a.	n.a.	156,6	31,9	19,8	12,6	9,7	9,1	8,6
Törökország	63,3	60,3	66,0	70,1	66,1	106,3	88,1	80,3	85,7	84,6
<i>EU</i>	<i>5,2</i>	<i>5,8</i>	<i>5,1</i>	<i>4,2</i>	<i>3,4</i>	<i>3,1</i>	<i>3,1</i>	<i>2,5</i>	<i>2,0</i>	<i>1,7</i>
<i>Világ</i>	<i>12,9</i>	<i>27,7</i>	<i>17,3</i>	<i>16,7</i>	<i>18,5</i>	<i>25,8</i>	<i>14,7</i>	<i>8,5</i>	<i>6,0</i>	<i>5,8</i>

* Kiskereskedelmi árindex szerinti infláció.

Forrás: EBRD [1995], [1997] és [1999]; Federal Statistical Office [1999]; IMF [1998c] és [1999e]; New Cronos Eurostat-adatbázis.

Albániában a nyolcvanas, kilencvenes évek fordulóján még nem volt infláció.

A következő években azonban a fogyasztói árak rohamos ütemben emelkedtek, míg később bizonyos ingadozást lehetett megfigyelni. A restriktív gazdaságpolitika következtében az infláció 1993–1995 között csökkenő tendenciát mutatott, s hiperinflációra az 1997-es belpolitikai válság idején sem került sor. Moldova gazdaságát az 1992-es hiperinflációtól eltekintve, amely a Szovjetunió felbomlása egyik következményének tekinthető, előbb emelkedő, majd csökkenő mértékű vágtató infláció jellemezte. Vágtató infláció alakult ki Bulgáriában és Romániában is, ahol a rendszerváltás nehézségeit a gazdasági reformok elodázása fokozta. Görögországban az infláció 1995-ben vált egy számjegyűvé, s azóta az árak egyre csökkenő ütemben emelkedtek. Ez azonban nem mondható el Törökországról, ahol 1989–1998 között a fogyasztói árak emelkedése jóval az EU átlagos szintje fölött volt.

Magyarországon a fogyasztói árak növekedése nem volt olyan drasztikus, mint általában a balkáni államokban, de az infláció így is jelentősen meghaladta az Európai Unió átlagát.

Az életszínvonal és a gazdaság versenyképessége szempontjából nagy jelentősége van a bérek és keresetek alakulásának. A délkelet-európai országok esetében a rendelkezésre álló hiányos és nem mindig teljes mértékben összehasonlítható adatok a reálbérek dinamikájának bemutatását csak részben és nagyon hozzávetőlegesen teszik lehetővé. A 4. táblázatból látható, hogy az egy foglalkoztatottra jutó reálbérek ezekben az országokban a vizsgált időszakban nagymértékben ingadoztak. Ez az ingadozás Jugoszláviában, Horvátországban, Szlovéniában és Macedóniában elsősorban a JSZSZK felbomlásával, a volt jugoszláv tagköztársaságok közötti hagyományos gazdasági kapcsolatok megszakadásával függött össze. Albániában, Bulgáriában, Romániában és Törökországban a

reálberek széles skálájú ingadozása a gyakran következtelen sokterápiás politika hatására vezethető vissza. A reálberek ingadozását Görögország sem kerülte el, amely bérpolitikájában az Európai Unió irányvonalához igyekezett igazodni. Magyarországon a reálberek időleges visszaesése 1990–1993-ban a rendszerváltás problémáival, 1995–1996-ban pedig a Bokros-csomag megszorító intézkedéseivel magyarázható.

4. táblázat

Az egy foglalkoztatottra jutó reálberek
(százalékos változás az előző évhez képest)

Ország	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Albánia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	-6,6	26,4	24,4	19,6	-22,1	-0,7
Bulgária	n.a.	n.a.	n.a.	17,3*	-8,7*	-18,0	-5,0	-15,0	-17,0	20,0
Görögország	5,4	1,1	-1,3	-1,1	-1,1	1,9	4,0	1,1	4,1	n.a.
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	-43,5	0,5	14,4	40,2	7,1	12,4	6,0
Jugoszlávia	31,0	-22,0	-5,0	-49,0	-61,0	314,0	14,0	-1,0	21,0	2,0
Macedónia	n.a.	n.a.	-12,5	-33,3	28,9	-10,2	-4,3	0,5	0,2	3,7
Magyarország	0,7	-3,4	-7,0	-0,8	-3,9	7,0	-12,2	-5,0	4,9	3,6
Románia	n.a.	n.a.	n.a.	-12,7	-16,8	0,1	11,9	9,2	-22,2	6,6
Szlovénia	27,6	-26,4	-23,0	-1,3	11,2	3,7	4,3	5,0	3,0	1,5
Törökország*	n.a.	21,8	49,9	5,9	7,5	-5,3	-21,3	-24,1	32,2	n.a.

* Állami szektor.

Forrás: Federal Statistical Office [1999]; ILO [1999]; IMF [1998a], [1998b], [1999b], [1999c] és [1999e]; KSH [1999b]; Republic of Croatia [1996] és [1999]; Republic of Macedonia [1999]; Republic of Slovenia [1999]; Réti [1998]; New Cronos Eurostat-adatbázis.

5. táblázat

A GDP és a foglalkoztatottság szerkezete
(százalékban, nemzetgazdaság = 100)

Ország	Mezőgazdaság				Ipar				Szolgáltatások*			
	GDP**		Foglalkoztatottság		GDP**		Foglalkoztatottság		GDP**		Foglalkoztatottság	
	1990	1995	1990	1995	1990	1995	1990	1995	1990	1995	1990	1995
Albánia	38,5	55,9	50,2	67,4	35,6	11,5	22,0	8,2	25,9	32,6	27,8	24,4
Bulgária	18,0	13,1	18,5	23,9	51,0	32,7	36,6	28,1	31,0	54,2	44,9	48,0
Görögország	13,3	8,9	23,9	20,4	31,2	22,1	20,9	16,6	55,5	69,0	55,2	63,0
Horvátország	10,9 ^a	10,7	5,3 ^a	5,2	29,5 ^a	28,4	37,1 ^a	36,3	59,6 ^a	60,9	57,6 ^a	58,5
Jugoszlávia	16,6 ^a	22,6	29,9 ^a	36,0	37,9 ^a	38,9	27,9 ^a	24,6	45,5,	38,5	42,2 ^a	39,4
Macedónia	14,4 ^b	10,7	8,5 ^b	7,6	29,4 ^b	19,2	40,1 ^b	39,2	56,2 ^b	70,1	51,4 ^b	53,2
Magyarország	9,6	5,9	18,2	8,0	28,8	23,1	30,0	26,7	61,6	71,0	51,8	65,3
Románia	18,0	19,9	29,1	40,3	48,2	34,6	36,9	26,8	33,8	45,5	34,0	32,9
Szlovénia	5,2 ^a	3,9	9,0 ^a	2,0	36,0 ^a	28,4	44,7 ^a	43,4	58,8 ^a	67,7	46,3 ^a	54,6
Törökország	17,5	15,7	46,9	47,8	25,5	26,3	16,0	14,9	57,0	58,0	37,1	37,3

* Építőiparral együtt.

** Folyó áron. Jugoszláviában és Macedóniában az anyagi termelést felölöző bruttó társadalmi termék (GSP).

^a 1991. évi adatok.

^b 1992. évi adatok.

Forrás: EBRD [1995], [1997] és [1999]; FAO [1997]; Federal Statistical Office [1993], [1997] és [1999]; ILO [1999]; OECD [1997]; UNDP [1996]; New Cronos Eurostat-adatbázis.

A balkáni országok többségében a második világháború után végbement iparosítás ellenére a mezőgazdaságnak még mindig igen fontos szerep jut mind a termelésben, mind pedig a munkaerő foglalkoztatásában. Ez a szerep a rendszerváltás után az ipari termelés visszaesése következtében tovább növekedett.

A kilencvenes évek első felében a GDP és a foglalkoztatottság szerkezetében Délkelet-Európa vizsgált országainak többségében számottevően nőtt a mezőgazdaság részaránya, míg az iparé jelentősen csökkent (5. táblázat). Az állam által pénzügyileg támogatott alacsony hatékonyságú ipari nagyüzemek, amelyek többnyire elavult és környezetszennyező technológiával működtek, a rendszerváltást követően válságba kerültek, mivel a korábban a keleti piacon „puha” valutáért eladott termékeik alacsony minőségűk és magas árak miatt nem tudták megállni helyüket a szabadpiaci verseny viszonyai között. Hasonló volt a helyzet a magyar iparban is.

6. táblázat

Költségvetési hiány vagy többlet a GDP százalékában

Ország	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Albánia	-9,0	-15,0	-31,0	-20,3	-14,4	-12,4	-10,3	12,1	-12,6	-10,4
Bulgária	-1,4	-12,8	-14,7	-5,2	-10,9	-5,8	-6,4	-10,4	-3,0	1,0
Görögország	-14,4	-16,1	-11,5	-12,8	-13,8	-10,0	-10,6	-7,5	-4,0	-2,7
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	-3,9	-0,8	1,6	-0,9	-0,4	-1,3	-0,6
Jugoszlávia*	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0,013	0,004	0	0	0,011
Macedónia	n.a.	n.a.	-3,6	-9,6	-13,8	-2,9	-1,2	-0,5	-0,4	-1,7
Magyarország	-1,4	0,4	-3,7	-7,6	-8,9	-8,6	-6,2	-3,1	-4,9	-4,6
Moldova	n.a.	n.a.	0	-26,2	-7,4	-8,7	-5,7	-6,7	-7,5	-8,1
Románia	8,4	1,0	3,3	-4,6	-0,4	-1,9	-2,6	-4,0	-3,6	-3,3
Szlovénia	0,3	-0,3	2,6	0,2	0,1	-0,3	-0,5	-0,2	-1,7	-1,4
Törökország	-3,4	-3,0	-5,2	-4,2	-6,5	-3,7	-4,0	-8,6	8,5	n.a.

* Szövetségi költségvetés.

Forrás: EBRD [1995], [1997] és [1999]; Federal Statistical Office [1999]; IMF [1999d] és [1999e]; OECD [1999c].

Az Európai Unió a csatlakozni kívánó országoktól a gazdasági egyensúly megteremtése érdekében elvárja az államháztartási kiadások csökkentését, a költségvetési deficit ésszerű határok közt való tartását. A 6. táblázatból látható, hogy a Balkán volt szocialista államainak többségében a rendszerváltozást követően a költségvetési hiány problémája rendkívül kiéleződött. Így például Jugoszláviában és Horvátországban a délszláv háború fokozódó terhei emésztettek fel egyre nagyobb összegeket. Sőt Jugoszlávia esetében ehhez később a koszovói konfliktus is hozzájárult. Így a szövetségi költségvetést a hivatalos adatok szerint is csupán 1994–1998 között tudták egyensúlyban tartani. Nem sikerült egyensúlyba hozni az államháztartást Albániában, Bulgáriában, Macedóniában, Moldovában és – a kezdeti időszakot leszámítva – Romániában, ahol a hatalmi pozícióit átmeneti igyekvő nomenklatura halogató taktikája miatt a modern piacgazdaság kiépítése vontatottan és ellentmondásosan haladt. Szlovéniában a költségvetési hiányt 1989–1998 között a Gazdasági és Monetáris Unió (EMU) konvergenciakritériumainak megfelelő 3 százalék alatti szinten tudták tartani, s az államháztartás mérlege néhány esetben többletet is mutatott.

A külkereskedelmi forgalom volumene
(folyó áron, millió USD)

Ország	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
<i>Export</i>										
Albánia	394	322	73	70	112	141	205	244	159	208
Bulgária	8268	6113	3737	3956	3727	3935	5345	4890	4940	4293
Görögország	6074	6458	6911	6076	5112	5338	5918	5890	5576	n.a.
Horvátország	n.a.	4020	3292	3127	3904	4260	4633	4546	4210	4613
Jugoszlávia*	13595	14348	15887	10933	4	46	39	2018	2677	2858
Macedónia	n.a.	1113	1150	1199	1056	1086	1204	1147	1201	1318
Magyarország	10493	9151	9688	10097	8119	7648	12864	14184	19640	20747
Moldova	n.a.	n.a.	n.a.	470	483	619	739	823	890	644
Románia	10487	5770	4266	4364	4892	6151	7910	8085	8431	8302
Szlovénia	n.a.	4120	3869	6681	6083	6830	8350	8370	8407	9096
Törökország	11780	13026	13667	14891	15611	18390	21975	32446	32631	31220
Világ**	2991	3405	3501	3743	3744	4260	5123	5352	5535	5445
<i>Import</i>										
Albánia	456	456	281	541	602	601	680	922	694	812
Bulgária	8960	7427	3769	4169	4612	3952	5224	4703	4559	4609
Görögország	13401	16564	16933	17637	15611	16611	20343	21395	20951	n.a.
Horvátország	n.a.	5188	3828	3430	4645	5432	7901	8236	9435	8774
Jugoszlávia*	14829	19224	16819	12424	88	185	249	4119	4826	4849
Macedónia	n.a.	1531	1375	1206	1013	1272	1439	1464	1589	1715
Magyarország	9450	8617	9330	10108	12140	11364	15297	16836	21372	22869
Moldova	n.a.	n.a.	n.a.	640	628	672	809	1075	1235	1043
Románia	8437	9114	5372	5558	6020	6562	9487	10555	10411	10927
Szlovénia	n.a.	4370	4131	5892	6237	7168	9305	9252	9179	9870
Törökország	15999	22581	21007	23081	29771	22606	35187	43028	48029	45552
Világ**	3083	3501	3620	3859	3802	4318	5180	5422	5627	5534

* Az adatok 1992-ig a JSZSZK-ra, 1993-tól Kis-Jugoszláviára vonatkoznak.

** Milliárd USD.

Forrás: EBRD [1995], [1997] és [1999]; Federal Statistical Office [1999]; IMF [1996] és [1999e].

A 7. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy az import exportfedezettsége 1989–1997 között Bulgáriában 92,3 százalékról 108,4 százalékra emelkedett. Ugyanakkor Albániában 86,4 százalékról 22,9 százalékra, Görögországban 45,3 százalékról 26,6 százalékra, Romániában 124,3 százalékról 81,0 százalékra, Törökországban 73,6 százalékról 67,9 százalékra, Magyarországon pedig 111,0 százalékról 91,9 százalékra csökkent.

Az 1993-tól 1997-ig terjedő időszakban ez a mutató a jelenlegi Jugoszláviában 4,5 százalékról 55,5 százalékra nőtt, de így is nagyon alacsony maradt. Horvátországban

azonban 84 százalékról 44,6 százalékra, Macedóniában 104,2 százalékról 75,6 százalékra, Moldovában 76,9 százalékról 72,1 százalékra, Szlovéniában pedig 97,5 százalékról 91,6 százalékra csökkent.

A délkelet-európai államok külkereskedelmi nyitottsága (8. táblázat) az 1989-től 1997-ig terjedő időszakban igen változatosan alakult. Jugoszlávia esetében e mutató 1992–1995 közötti rendkívül alacsony szintje a nemzetközi szankciók hatásával magyarázható. Macedóniában az 1994–1995-ös görög kereskedelmi embargó lényegesen kisebb mértékben csökkentette a nemzetgazdaság nyitottságát. Megjegyzendő, hogy a kilencvenes években a nagymértékben importfüggő Görögország gazdasági nyitottságának csökkenése ellenére iparcikk-kivitele számára Kelet-Európában, s így a Balkán volt szocialista államaiban gyorsan bővülő piacra talált. (Lásd: *Somogyi*, 1999).

8. táblázat

A külkereskedelem aránya a GDP-ben
(folyó áron, %)*

Ország	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Albánia	27,9	35,9	34,9	102,3	80,2	58,2	58,0	69,9	45,0
Bulgária	36,6	65,3	98,4	94,4	77,0	81,2	81,8	102,8	93,4
Görögország	29,0	27,8	26,8	24,2	22,5	22,4	23,0	22,3	21,9
Horvátország	n.a.	37,7	34,6	66,0	73,1	68,1	69,3	67,0	67,3
Jugoszlávia**	38,2	46,8	39,8	34,2	0,7	1,6	1,9	37,2	41,3
Macedónia	n.a.	61,1	53,0	101,9	82,8	85,5	73,8	77,7	81,6
Magyarország	63,3	49,7	56,9	54,2	52,5	45,8	64,4	69,2	89,7
Moldova	n.a.	n.a.	n.a.	239,7	183,0	95,3	91,1	97,1	97,8
Románia	35,3	38,9	33,4	50,7	41,4	42,3	48,8	52,5	54,3
Szlovénia	n.a.	27,5	21,7	71,2	75,3	97,7	95,0	94,3	96,6
Törökország	25,9	23,6	23,0	23,9	25,2	31,4	33,8	43,8	42,5

* A külkereskedelem az export és import összege.

** Szerbia és Montenegró.

Forrás: EBRD [1995], [1997] és [1999]; Federal Statistical Office [1999]; IMF [1996] és [1999e]; UN [1999a]; OECD [1999b].

Az Európai Közösségnek a kilencvenes évek elején az átalakuló balkáni országok közül az egykori Jugoszlávia nemzetközi gazdasági kapcsolataiban volt a legfontosabb szerepe (lásd a 9. táblázatot). Így 1989–1992 között részesedése a jugoszláv exportban 44,0 százalékról 74,3 százalékra, az importban 45,7 százalékról 74,8 százalékra emelkedett. Ugyanebben a periódusban az EK tagállamainak részaránya Bulgária exportjában 21,5 százalékról 45,9 százalékra nőtt, importjában azonban 40,4 százalékról 37,0 százalékra csökkent. Ez a részarány Románia exportjában 31,1 százalékról 35,2 százalékra, importjában pedig 6,5 százalékról 41,8 százalékra növekedett.

A JSZSZK felbomlása után, 1993-tól 1997-ig az Európai Unió részesedése Kis- Jugoszlávia kivételében 75,0 százalékról 39,8 százalékra, behozatalában pedig 86,4 százalékról 41,4 százalékra csökkent. Albánia exportjában az EU részaránya az 1992-es 34,4 százalékról 1997-ben 86,3 százalékra, míg importjában 62,4 százalékról 79,5 százalékra emelkedett. Az Európai Unió részesedése 1993–1997 között Horvátország exportjában 56,2 százalékról 49,7 százalékra csökkent, míg importjában 54,7 százalékról 59,5 százalékra nőtt. A régió többi országa közül az Unió részesedése az exportban és az import-

ban Bulgáriában 1993–1997 között 46,1 százalékról 43,2 százalékra, illetve 41,3 százalékról 37,7 százalékra, míg Macedóniában 1992–1997 között 42,0 százalékról 37,0 százalékra, illetve 38,0 százalékról 36,0 százalékra csökkent. Moldovában viszont az 1992-től 1995-ig terjedő periódusban 2,6 százalékról 11,5 százalékra, illetve 5,8 százalékról 13,7 százalékra, Romániában 1993-tól 1997-ig 41,4 százalékról 56,6 százalékra, illetve 45,3 százalékról 52,5 százalékra, Szlovéniában az utóbbi időszakban 63,2 százalékról 63,6 százalékra, illetve 65,6 százalékról 67,4 százalékra nőtt. 1989–1997 között az Európai Unió részaránya hazánk kivitelében 33,5 százalékról 71,2 százalékra, behozatalában pedig 39,1 százalékról 62,8 százalékra emelkedett. Ez a részarány ugyanakkor Törökország exportjában 48,1 százalékról 46,6 százalékra csökkent, míg importjában 40,7 százalékról 51,0 százalékra nőtt.

9. táblázat

**Az Európai Unió részesedése a balkáni államok és Magyarország
külkereskedelmében, 1989–1997**
(százalékban)

Ország	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
<i>Export</i>									
Albánia	n.a.	n.a.	n.a.	34,4	72,5	76,2	78,2	85,1	86,3
Bulgária	21,5	37,7	43,9	45,9	29,9	34,6	37,6	39,1	43,2
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	56,2	63,3	58,9	51,0	49,7
Jugoszlávia*	44,0	51,7	61,5	74,3	75,0	10,9	89,7	34,6	39,8
Macedónia	n.a.	n.a.	n.a.	42,0	35,0	32,0	34,0	42,0	37,0
Magyarország	33,5	45,3	59,9	61,9	57,9	64,4	62,8	69,7	71,2
Moldova	n.a.	n.a.	n.a.	2,6	6,4	6,9	11,5	n.a.	n.a.
Románia	31,1	33,4	36,9	35,2	41,4	48,2	53,2	56,5	56,6
Szlovénia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	63,2	65,6	67,0	64,6	63,6
Törökország	48,1	53,6	53,8	54,2	49,5	47,7	51,2	49,7	46,6
<i>Import</i>									
Albánia	n.a.	n.a.	n.a.	62,4	73,4	69,4	74,7	74,4	79,5
Bulgária	40,4	51,6	55,3	37,0	34,2	37,0	37,2	35,1	37,7
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	54,7	65,3	67,7	59,4	59,5
Jugoszlávia*	45,7	53,2	59,4	74,8	86,4	80,5	82,7	42,0	41,4
Macedónia	n.a.	n.a.	n.a.	38,0	33,0	37,0	40,0	39,0	36,0
Magyarország	39,1	48,9	53,2	56,7	54,6	61,5	61,5	62,3	62,8
Moldova	n.a.	n.a.	n.a.	5,8	10,6	10,3	13,7	n.a.	n.a.
Románia	6,5	21,5	31,4	41,8	45,3	48,2	49,7	52,3	52,5
Szlovénia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	65,6	69,2	68,8	67,5	67,4
Törökország	40,7	42,6	46,8	43,7	47,2	46,9	47,1	53,0	51,0

* Az adatok 1992-ig a JSZSZK-ra, 1993-tól Kis-Jugoszláviára vonatkoznak.

Forrás: Federal Statistical Office [1999]; IMF [1996], [1998a], [1998b], [1999a], [1999b] és [1999c]; KSH [1998b].; National Commission for Statistics [1998]; Republic of Croatia [1998].

A Balkán volt szocialista országai számára az Európai Unió felé való orientáció nem kis nehézségeket okozott. Ezek az országok ugyanis – akárcsak a múltban – főleg élelmiszereket és egyéb mezőgazdasági termékeket, továbbá nyersanyagokat és félkész árukat exportáltak, olyan termékeket, amelyek behozatala ellen az Európai Unió a legmagasabb tarifákat alkalmazza (lásd: *Grabbe – Hughes*, 1998).

Az európai integrációhoz való felzárkózás legfontosabb kritériuma a nemzetközi gazdasági kapcsolatok területén az adóssághelyzet rendezése. A legnagyobb külső adósságállományt 1989–1997 között a térségben Törökország halmozta fel, míg a legkevesebb külföldi adóssága Albániának és Moldovának volt (lásd a *10. táblázatot*). Magyarország a kilencvenes évek közepén a szigorú megszorító intézkedéseknek köszönhetően átütemezés nélkül rendezni tudta kiéleződött adósságproblémáját, s az Európai Unió keleti bővítésének legesélyesebb országai közé került.

10. táblázat

A délkelet-európai államok és Magyarország külföldi adósságai

Ország	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
<i>Teljes adósságállomány, millió USD</i>									
Albánia	0	377	628	811	936	1012	683	732	757
Bulgária	9400	10000	11802	12548	13890	11411	10229	9514	9677
Horvátország	n.a.	n.a.	2978	2736	2486	2822	3336	4808	6662
Jugoszlávia	n.a.	17837	16462	16483	12709	13035	13839	13439	15107
Macedónia	n.a.	n.a.	744	758	818	844	1060	1121	1141
<i>Magyarország**</i>	20,7	22,6	22,7	21,4	24,6	28,5	31,7	27,6	23,7
Moldova	n.a.	n.a.	n.a.	16	255	503	670	795	1205
Románia	1087	1140	2131	3240	4249	5563	6861	8597	9467
Szlovénia	n.a.	n.a.	1866	1741	1873	2258	2970	4010	4176
Törökország	41447	49424	50874	56554	68608	66255	73779	81822	91205
<i>A GDP százalékában</i>									
Albánia	0	18,0	55,7	123,9	78,9	51,4	28,3	27,3	33,4
Bulgária	42,3	86,7	157,4	145,6	128,3	117,5	78,1	96,8	95,2
Horvátország	n.a.	n.a.	16,4	26,7	22,8	19,3	17,7	24,2	32,8
Jugoszlávia*	n.a.	62,8	63,9	88,2	96,5	91,2	90,5	81,6	83,2
Macedónia	n.a.	n.a.	15,9	32,7	32,6	26,8	23,8	25,3	30,7
<i>Magyarország</i>	70,9	68,3	67,8	57,6	63,7	68,7	70,9	61,0	51,9
Moldova	n.a.	n.a.	n.a.	1,3	16,7	35,3	40,5	41,4	55,6
Románia	2,0	3,0	7,4	16,6	16,1	18,5	19,2	24,2	27,3
Szlovénia	n.a.	n.a.	14,7	13,9	14,8	15,7	15,8	21,2	22,9
Törökország	38,7	32,8	33,7	35,5	38,0	50,7	43,6	47,5	48,0

* Szerbia és Montenegró.

** Milliárd USD.

Forrás: EBRD [1995], [1997] és [1999]; Federal Statistical Office [1999]; The World Bank [1997] és [1999]; OECD [1999a], [1999b] és [2000]; UN [1999a].

A GDP-hez viszonyított teljes adósságállomány a legmagasabb szintet Bulgáriában érte el, a legalacsonyabb pedig eleinte Albániában és Romániában, majd később Moldovában és Szlovéniában volt.

Albánia. Albániában, ahol a rendszerváltozás 1990–1992 között fokozatosan ment végbe, a határozott stabilizációs erőfeszítéseknek és a jelentős külföldi támogatásnak köszönhetően sikerült megállítani az átalakulás első éveinek destruktív folyamatait, s 1993-ban elindítani azt a kelet-európai viszonylatban lendületes gazdasági növekedést, amelyet azóta csak az 1997-es belpolitikai válság szakított meg. Azonban az albán gazdaság kezdeti teljesítménye nem épült szilárd alapokra. A stabil demokratikus intézmények és a megfelelő politikai és gazdasági irányítás hiányában a hiszékeny polgárok megtakarításuk nagy részét piramisjátékokba fektették be. Ezek összeomlása 1997-ben polgárháborúhoz vezetett, amely megszakította az addigi gazdasági fellendülést. Az új kormány nemzetközi segítséggel helyreállította a belső rendet, és jelentős haladást ért el a makroökonómiai stabilizáció terén, aminek eredményeként 1998-ban a GDP 8,0 százalékkal növekedett (*1. táblázat*). A koszovói válság kirobbanása 1999 márciusában újabb kétségeket támasztott a gazdasági növekedés fenntarthatósága iránt. Az Albániába megindult menekültáradat a válság júniusban történt rendezéséig komoly próbára tette az ország szociális és gazdasági infrastruktúráját.

Az Európai Közösség figyelemmel kísérte az albán politikai és gazdasági életben végbement változásokat, s 1991 júniusában felvette a diplomáciai kapcsolatokat Tiranával. Az EK mint a reformpolitika fő támogatója 1992 májusában kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást kötött Albániával, s állandó képviselőlet létesített Tiranában. Az EK-val való pénzügyi és műszaki együttműködés fejlesztésének keretében 1992 decemberében Albánia a PHARE-program partnerországainak listájára is felkerült.³

Albánia 1991–1999 között összesen 1 575,5 millió ECU támogatást kapott az Európai Uniótól⁴. Az 1997-ig terjedő időszakban a brüsszeli bizottság a PHARE-program keretében, amely a közép- és kelet-európai országokban a demokratikus átalakulást elősegítő gazdasági és társadalmi reformokat támogatja, 450,6 millió ECU-t folyósított Tiranának, többek között 130,3 milliót az infrastruktúra, 121 milliót a magánszektor, 37,7 milliót a mezőgazdaság, 35,7 milliót az állami közigazgatás, 16,1 milliót az oktatás és szakképzés, 13 milliót a szociális szféra, 11,5 milliót pedig a környezetvédelem és nukleáris biztonság fejlesztésére.⁵

A külföldi működőtőke-befektetések szerény szerepet játszottak az ország társadalmi-gazdasági átalakulásának elősegítésében. Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) adatai szerint Albániába 1989–1996 között összesen 295 millió dollárnyi közvetlen tőkebefektetés áramlott, ami egy főre átszámítva mindössze 92 dollárt jelentett. A GDP volumenéhez viszonyítva a külföldi közvetlen beruházás 1995-ös szintje 3,5 százalékos volt. (*Népszabadság*, 1997. április 14.)

A privatizáció kezdete Albániában 1993-ra tehető, amikor létrehozták a Vállalat-restrukturálási Ügynökséget (ERA), amely a nagyobb állami vállalatok és a politikai megfontolások (pl. regionális munkanélküliség) által érintett gazdasági egységek helyzetét volt hivatott rendezni. Miközben csökkentették a vállalatok méretét, közülük csak keveset magánosítottak vagy számoltak fel. 1996-ban az ERA helyébe a Privatizációs Minisztérium lépett. 1998 előtt a privatizáció lassan haladt előre a hatalmi elit egy részének ellenállása és a befektetők csekély érdeklődése miatt.

³ Lásd: *Biberaj* [1998] és *Vickers – Pettifer* [1997].

⁴ Az Európai Unió 1991–1999 közötti összes támogatásáról szóló adatok forrása valamennyi országnál. Lásd: <http://europa.eu.int/comm/dg1a/phare/index.htm>.

⁵ Az 1997-ig nyújtott PHARE-támogatások összegéről szóló adatok forrása valamennyi országnál. Lásd: http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/11_99/see_balkans_support_91_99.htm.

Az 1998 márciusában elfogadott új, rugalmasabb privatizációs stratégia felgyorsította a korábban megrekedt magánosítási folyamatot. Ez a stratégia lehetővé teszi az állami tulajdonban lévő vállalatoknak a piaci értéküket sok esetben nem tükröző könyv szerinti értéken aluli eladását, s így a vegyes vállalatokban (joint ventures) a kormány részesedését a magánvállalkozókra ruházhatta át. Ennek következtében csaknem az összes kis- és középvállalat, amely a privatizáció első hulláma után állami tulajdonban maradt, eladásra vagy felszámolásra került. A magánszektor részesedése a GDP előállításában 1999 közepére elérte a 75 százalékot. (EBRD [1999], 24. o.)

Az állami szektoron belül a tiranai kormány a létszám karcsúsítására és differenciáltabb bérezésre törekszik. A közigazgatás terén a kormány erőfeszítései a vámrendszer reformjára összpontosulnak, különösen a csempészet, az import alulértékelése és a korrupció elleni fellépésre. A csempészet elleni küzdelemben szoros együttműködés alakult ki az albán hatóságok és az EU által finanszírozott, a vám eljárás korszerűsítése terén segítséget nyújtó szakértői csoport között (lásd: IMF, 1999c).

Integrációs törekvéseivel összhangban Albánia 1996. május 31-én a Közép-európai Kezdeményezés teljes jogú tagjává vált, s 1999. június 10-én Kölnben aláírta a balkáni régió belüli ellentétek kiküszöbölésére irányuló Délkelet-európai Stabilitási Egyezményt.

Bulgária. Az 1989 novemberében bekövetkezett rendszerváltással Bulgária a korszerű piacgazdaság és a demokrácia megteremtésének útjára lépett. A bolgár kormány 1990. május 8-án kereskedelmi és együttműködési egyezményt, majd 1993. március 8-án a társult tagságot biztosító Európai Megállapodást kötött Brüsszellel. Az utóbbi 1995. február 1-jén lépett életbe, s hivatalosan ekkor alakult meg Bulgária és az Európai Unió társulási tanácsa is. 1995 decemberében Szófia teljes jogú tagság iránti kérelmet nyújtott be, melynek eredményeként az Európai Tanács madridi határozatának megfelelően ugyanebben a hónapban az EU-tagjelöltek listájára került. Közben Bulgária nemcsak a PHARE-programba kapcsolódott be (1991-től), hanem az Európai Unió Általános Preferencia Rendszere alapján egyoldalú kedvezményekben, valamint kvóta-liberalizációban részesült.

Az Európai Bizottság 1997 májusában a PHARE-program kibővítése mellett döntött, hogy elősegítse a tagjelölt közép- és kelet-európai országokban, köztük Bulgáriában az EU-tagság kritériumainak való megfelelés érdekében folytatott reformokat. Azonban az 1997 júliusában közzétett Agenda 2000 című jelentésében tekintettel a további gazdasági és politikai reformok szükségességére a Bizottság a Szófiával való csatlakozási tárgyalások elhalasztását javasolta. Ennek ellenére 1998 márciusában megkezdődtek a tárgyalások Bulgária teljes jogú tagságáról az Európai Unióban. (Nikolov, 1996, Zloch-Christy, 1997, Grabbe – Hughes, 1998 és Réti, 1998).

A PHARE-program keretében Bulgária 1991–1997 között 604,3 millió ECU-t kapott, többek között 190,5 milliót az infrastruktúra, 87,3 milliót a magánszektor, 75,3 milliót az oktatás és szakképzés, 67,1 milliót a környezetvédelem és nukleáris biztonság, 56 milliót a mezőgazdaság, 51,8 milliót a szociális szféra, 21,2 milliót az állami közigazgatás fejlesztésére, 2,7 milliót pedig a civil társadalom megteremtésére. (Forrás: lásd a 5. lábjegyzet).

Bulgária 1991–1999 között összesen 2986,3 millió ECU támogatást kapott az Európai Uniótól. (Forrás: lásd a 4. lábjegyzet).

Az EBRD adatai szerint Bulgáriába 1989–1996 között összesen 450 millió dollárnyi közvetlen tőkebefektetés áramlott, ami egy főre átszámítva mindössze 54 dollárt jelentett. A GDP volumenéhez viszonyítva a külföldi közvetlen beruházás 1995-ös szintje 0,8 százalék volt. (Népszabadság, 1997. április 14.)

A gazdasági reformok főbb komponenseit Bulgáriában a szerkezeti átalakítás és a versenyképes vállalati szektor létrehozása képezi. Az 1996–1997-es recesszió előtt az

egymást váltó kormányok gazdaságpolitikáját a vállalati reform következtelen végrehajtása jellemezte, ami alapvetően a politikai elkötelezettség hiányából eredt. A gazdaság restrukturálása ezért vontatottan haladt, s ennek következtében az országot, mint fentebb erre utaltunk, gyenge gazdasági teljesítmény jellemezte.

Az 1997 májusában hatalomra került Kosztov-kormány a privatizációt és a szerkezeti reformokat gyorsított ütemben hajtja végre. Így jelentős előrehaladást sikerült elérni a kis- és középvállalatok magánosítása terén, aminek eredményeként 1999 közepére a magánszektorban a GDP 60 százalékát állították elő. (EBRD [1999], 24. o.) Ezt a folyamatot az Európai Unió pénzügyi eszközökkel is támogatja. Ugyanakkor az ország vámszabályzatát összhangba hozták az uniós normákkal. Az 1998-as adóreform során az adóbaszítást egyszerűsítése és kiszélesítése révén a kormány csökkentette az adókulcsokat, s lehetővé tette a vállalatok eszközeinek ártérítelését. (IMF, 1999b).

Integrációs törekvéseivel összhangban 1996. május 31-én Bulgáriát felvették a Közép-európai Kezdeményes teljes jogú tagjai közé. 1998. július 17-én Bulgária csatlakozott a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodáshoz (CEFTA), s 1999. június 10-én Kölnben aláírta a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményt.

Horvátország. Horvátország, amely az egykori Jugoszlávia második legfejlettebb tagköztársasága volt, függetlenségét 1991. június 25-én kiáltotta ki, s az Európai Közösség 1992. január 15-én ismerte el. A horvát kormány azonban a Belgrád támogatását élvező krajjinai és szlavóniai szerbek fegyveres ellenállása miatt fennhatóságát csak fokozatosan tudta kiterjeszteni az ország egész területére. A függetlenség kikiáltását követően kitört polgárháború folyamán a horvát hadsereg 1995 májusában Nyugat-Szlavóniát, augusztusban pedig a Krajina nagy részét foglalta vissza. Kelet-Szlavónia 1996. január 15-én átmenetileg ENSZ-közigazgatás alá került, s két év múlva lett ismét horvát terület.

Közben a zágrábi kormány átfogó gazdasági reformokat kezdeményezett, és a délszláv háború által tönkretett infrastruktúra helyreállítására irányuló újjáépítési programokat hajtott végre. Az ország pénzügyi függetlenségének biztosítása érdekében 1994 májusában bevezették a kunát, melynek értékét a német márkához kötötték. A társadalmi tulajdonban lévő vállalatok többségét 1991–1992-ben kedvező feltételek mellett a dolgozóknak és vállalatvezetőknek adták el, a maradék pedig a Fejlesztési (később Privatizációs) Alap felügyelete alá került. Néhány nagy céggel együtt államosították a bankokat és a közműveket is. Az államosított vagyon magánosítását 1996-ban kezdték meg, részben a belföldi és külföldi tulajdonosoknak történő eladások, részben pedig vagyonegyek kibocsátása révén.⁶ (Lásd: *Gligorov*, 1999, *Réti*, 1998 és *Tanner*, 1998).

A Horvát Köztársaság az Európai Uniótól 1991–1999 között összesen 1519,7 millió ECU támogatást kapott, ebből 293,8 milliót az Európai Közösség Humanitárius Hivatalától, 49,6 milliót pedig a délszláv térség újjáépítésére irányuló Obnova-program keretében (Forrás: lásd a 4. lábjegyzet). Az Unió 1994-ben a PHARE-programot Horvátországra is kiterjesztette, melynek kedvezményezett státusát azonban 1995-ben a délszláv konfliktus kiéleződése miatt felfüggesztették. 1995 júniusában az EU tárgyalásokat kezdett Zágrábbal kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezmény megkötéséről, amelyek azonban augusztusban, Krajina visszafoglalásakor megszakadtak (*Tanner*, 1998).

Az EBRD adatai szerint 1989–1996 között Horvátországba összesen 584 millió dollárnyi külföldi működő tőkét fektettek be, ami egy főre átszámítva 118 dollárt tett ki. A GDP volumenéhez viszonyítva a külföldi közvetlen beruházás 1995-ös szintje mindössze 0,5 százalék volt. (*Népszabadság*, 1997. április 14.)

⁶ A magánszektor részesedése a GDP előállításában 1999 közepén 60 százalékot tett ki. (EBRD, 1999, 24. o.).

Horvátország 1992. május 22-én az ENSZ, július 18-án pedig a Közép-európai Kezdeményezés tagállama lett. 1999. június 10-én Kölnben aláírta a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményt. A 2000 januárjában megtartott parlamenti választások eredményeként megalakult Racsan-kormány a piaci reformok ütemének felgyorsítását és a demokratikus átalakulás következetes folytatását tűzte ki célul, hogy végső soron megteremtse az ország számára az Európai Unióhoz való csatlakozás feltételeit.

Jugoszlávia. Jugoszlávia 1968-ban a kelet-európai országok közül elsőként létesített diplomáciai kapcsolatokat az Európai Közösséggel. 1980-ban az EK a JSZSZK-val kereskedelmi és együttműködési megállapodást kötött, melynek ratifikálására azonban csak három év múlva került sor. 1987-ben és 1991-ben a felek új pénzügyi jegyzőkönyvet írtak alá.

A JSZSZK 1990 februárjában az Európai Közösség társult tagja, a következő évben pedig a PHARE-program kedvezményezettje lett. Az EK azonban a délszláv háború kitörése, Szlovénia és Horvátország függetlenségének kikiáltása után 1991 júliusában felfüggesztette Jugoszlávia segélyezését, novemberben pedig az országgal kötött kereskedelmi és együttműködési megállapodás realizálását is. 1992. április 27-én megalakult a Szerbiából és Montenegróból álló Jugoszláv Szövetségi Köztársaság. A következő hónapban az EK-tagállamok nagyköveteit hazarendelték Belgrádból tiltakozásul a boszniai szerbek Kis-Jugoszlávia által támogatott, a bosnyákok és hercegovinai horvátok ellen irányuló agressziója miatt (lásd: *Dyker – Vejvoda*, 1996).

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1992. május 30-án elfogadott 757. sz. határozata értelmében a JSZK ellen június 3-tól gazdasági és politikai szankciókat vezettek be, s a délszláv háború elhúzódása miatt azokat 1992 novemberében és 1993 áprilisában tovább szigorították. A nemzetközi büntető intézkedések nemcsak szűkítették Belgrád mozgásterét, hanem a termelés visszaesésének fokozódását és a munkanélküliség rohamos növekedését is előidéztek. Felfüggesztésükről a BT csak a daytoni béke-megállapodások aláírását követően, 1995. november 22-én hozott határozatot, amely december 15-én lépett életbe, végleges feloldásukra pedig 1996. október 2-től került sor. A szankciók ún. „külső falát” az Egyesült Államok a gyakorlatban továbbra is fenntartja, ami egyelőre nem teszi lehetővé Belgrád újbóli teljes jogú bekapcsolódását a nemzetközi politikai, gazdasági és pénzügyi szervezetek munkájába. A Milosevic-rendszer kezdetben ragaszkodott a JSZK-nak a volt Jugoszlávia kizárólagos jogutódjaként való elismeréséhez, ami megnehezítette a vagyon- és adósságmegosztási kérdésnek az összes délszláv utódállam számára elfogadható rendezését. Az IMF-fel és a Világbankkal szembeni tartozásaikat és követeléseiket ezek az államok végül is az említett nemzetközi szervezetek által 1992-ben javasolt kvóták szerint úgy osztották meg, hogy Szerbia és Montenegró részesedése 35,5, Horvátországé 28,5, Szlovéniáé 16,4, Bosznia-Hercegovináé 13,2, Macedóniáé pedig 6,4 százalékot tett ki. (*Gligorov*, 1999, 8. o.) Belgrád emberjogi és kisebbségi kérdésekben sem tanúsított kellő rugalmasságot, ami a koszovói helyzet kieleződéskéhez, s a NATO 1999 márciusától júniusáig tartó büntető hadjáratához vezetett.

Jugoszlávia 1991–1999 között összesen 1184,2 millió ECU támogatást kapott az Európai Uniótól, ebből 261,3 milliót az Európai Közösség Humanitárius Hivatalától, 182,6 milliót pedig az Obnova-program keretében. (Forrás: lásd a 4. lábjegyzet). A délszláv konfliktus lezárása után az Unió 1996. április 9-i nyilatkozatában a JSZK-t a hajdani Jugoszlávia egyik utódállamaként ismerte el. Az időközben megindult tárgyalások a jugoszláv kormány és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) képviselői között nem jártak eredménnyel, mivel a felek nem tudtak megegyezni arról, hogy örökölheti-e a szervezetben a szerb-montenegrói államszövetség ex-Jugoszlávia tagságát. Emiatt az ország – némi újjáépítési segítséget leszámítva – nem juthatott hozzá az EU hitelforrásaihoz sem.

A következő hónapban Belgrád helyzetét tovább rontotta a reformer Dragoszlav Avramovics leváltása a Jugoszláv Nemzeti Bank (JNB) kormányzójának posztjáról.⁷

A koszovói helyzet romlása miatt az EU külügyminiszterei 1998 márciusában felfüggesztették a Jugoszláviának szánt exporthitelek garanciáját, s fegyvereladási embargót, valamint – a jugoszláv tisztségviselők részére – vízumkorlátozást, júniusban pedig tilalmat vezettek be az állami és az állam által támogatott befektetésekre vonatkozóan.⁸ Sőt az EU 1998 szeptemberétől 2000 februárjáig a JAT jugoszláv légitársaság gépei számára a tagállamaiban való leszállást sem engedélyezte. Azonban Koszovó ENSZ-közigazgatás alá helyezése után az Unió 1999. július 23-án beindította helyi újjáépítési programját, melynek keretében humanitárius segélyeket, adományokat, valamint kölcsönöket és egyéb pénzügyi támogatást folyósít a szerbiai tartományoknak. (Thomas, 1999; *Politika*, 2000. február 15.)

A jugoszláv gazdaság jelenleg a reform és a felbomlás közötti válaszúton van. A délszláv háború kitörése után az országban leállították a privatizációt, amelyet az 1990-es ún. Markovics-törvénynek megfelelően a vállalati alkalmazottak sokszor piaci értéken aluli részvényvásárlásai útján hajtottak végre. A konfliktus lezárását követően, 1996-ban a jugoszláv, 1997-ben pedig a szerb parlament új privatizációs törvényt fogadott el, amely azonban a Milosevics-rendszer bennfenteseket preferáló magatartása, valamint a magántulajdon védelme helyett az összes tulajdonforma egyenjogúságát kimondó alkotmányos elv alkalmazása miatt eddig nem hozott számottevő eredményt. Ugyanakkor a szövetségi kormány a magánosítás terén akadályozza a Montenegróban 1995-ben beindított radikálisabb program és az azt továbbfejlesztő 1999-es törvény végrehajtását. (*Gligorov*, 1999 és *Réti*, 1998.)

1994–1995-ben Dragoszlav Avramovics irányítása alatt Kis-Jugoszláviában sikeres gazdaságstabilizációs programot hajtottak végre, melynek alapját a monetáris és fiskális politika szigorú intézkedései képezték. A nemzetközi szankciók felfüggesztését követően elfogadták a második Avramovics-programot is, amely a jugoszláv gazdaság szerkezeti átalakítására, a tulajdonviszonyok megreformálására, a vállalatok és bankok szanálására irányult. Ennek realizálását azonban a szankciók külső rétegének fenntartása és a JNB kormányzójának menesztése akadályozta meg. (*Gligorov*, 1998 és *Gligorov – Kaldor – Tsoukalis*, 1999.)

Az egyre súlyosbodó társadalmi-gazdasági válság körülményei között a szerb ellenzék a hágai nemzetközi bíróság által háborús bűnösnek nyilvánított jugoszláv államfő, Szlobodán Milosevics megbuktatására törekszik. Hatalomra kerülése esetén teljes rendszerváltást, a pluralista demokrácia és a korszerű piacgazdaság kiépítésére irányuló következetes reformpolitikát helyezett kilátásba. E célkitűzéseket nemcsak az 1998 januárja óta hivatalban lévő reformer montenegrói elnök, Milo Djukanovics, hanem az Egyesült Államok és az Európai Unió is támogatja. Az EU Jugoszláviának szánt pénz-alapjai – Koszovótól eltekintve – mindaddig kizárólag csak a humanitárius segítségnyújtásra fognak korlátozódni, amíg Milosevics nem távozik a hatalomból. Ily módon a JSZK esetében a gazdasági újjáépítés szempontjából fontos nemzetközi támogatás a belpolitikai helyzet alakulásától függ.

Macedónia. A délszláv háború, a különféle kereskedelmi szankciók és a gazdasági helyzet általános ingatagsága a Balkánon a függetlenség 1991. szeptember 18-án történt kikiáltása után rendkívül nehéz feltételeket teremtett Macedónia piaci reformjai és integ-

⁷ Lásd: *Thomas*, 1999. Az EU 1997-ben rövid időre visszaállította az 1980-as megállapodás kereskedelemre vonatkozó részét. (*Réti*, 1998, 59. o.)

⁸ A Szerbiában és Montenegróban 1988–1997 között befektetett külföldi működő tőke összesen kb. 2,8 milliárd dollárt tett ki. (*Ekonomiska politika*, 1998. május 25.)

rációs törekvései számára. Macedóniában, amely pénzügyi függetlenségét a dénár 1992 áprilisában történt bevezetésével teremtette meg, a külföldi befektetések alacsony szintje, a kulcsfontosságú reformok elodázása a vállalati és a pénzügyi szektorban komolyan hátráltatta az átalakulási folyamat kibontakozását. A macedón gazdaság így csak napjainkban kezdi érezni a sikeres stabilizációs erőfeszítések és az 1994–1995-ben megkezdett szerkezeti reformok eredményeit.

A makroökonómiai politikára azonban negatív hatást gyakorol Macedónia gyenge fizetési mérlege, amiben döntő szerepet játszott a volt jugoszláv adóságok szolgálata a JSZSZK kintlévőségei Szkopjéra eső részének használata nélkül.

A függetlenség kinyilvánítását követően az ország, amelyet az ENSZ 1993. április 8-án „Macedónia, volt jugoszláv köztársaság” (FYROM) néven ismert el, súlyos gazdasági megrázkódtatást élt át, mivel a JSZSZK-ból kilépve nemcsak hagyományos piacait veszítette el, hanem a szövetségi költségvetésből származó jelentős mérvű átutalásoktól is elesett. Az ENSZ 1992-től 1995-ig Kis-Jugoszlávia ellen érvényben lévő szankciói, továbbá a görög blokád (1994. február 16.–1995. október 2.) Macedónia kulcsfontosságú kereskedelmi kapcsolatait tették tönkre. Azonban a Macedónia esetleges területi igényei miatt aggódó Görögország által egyoldalúan bevezetett kereskedelmi embargó következményeit sikerült enyhíteni az Albániával, Bulgáriával, Olaszországgal és Törökországgal kötött közúti és vasúti megállapodásokkal. Albánia Durrës kikötőjét is Macedónia rendelkezésére bocsátotta.

A független Macedón Köztársaságnak nehéz gazdasági örökséggel kellett szembenéznie, mivel területén főleg olyan alacsony hatékonyságú ipari létesítmények maradtak, amelyek a volt Jugoszlávia más köztársaságaiban található nagyüzemekkel álltak technológiai kapcsolatban. Ezért az exportnak komoly nehézségeket okozott ex-Jugoszlávia gazdaságának összeomlása. E nehézségek leküzdése érdekében a szkopjei kormány fokozott hangsúlyt helyezett a kereskedelem és a pénzügyi szolgáltatások fejlesztésére.

Miután a jugoszláv parlament 1990-ben elfogadta az ún. Markovics-törvényt, melynek értelmében bizonyos vállalatokat a dolgozóknak adtak el, a magánosítási folyamat Macedóniában is kezdetét vette. E törvényt azonban 1991 augusztusában a Macedón Köztársaságban hatályon kívül helyezték. A társadalmi tőke átalakításáról szóló új törvényt a szkopjei parlament csak 1993 júniusában szavazta meg, a privatizációs folyamat pedig 1994 végétől folytatódott. 1995-ben beindultak a bankok magánosítását, a vállalati reform és privatizáció felgyorsítását célzó programok. A privatizált létesítmények többségét azonban vállalatvezetőknek és/vagy munkásoknak adták el.

Az ún. bennfentes privatizáció (insider privatisation) korlátait felismerve, a kormány lépéseket tett a magánosítási folyamat kívülállók irányában történő reorientálása érdekében. Ezzel összefüggésben a társadalmi tőke átalakításáról szóló törvényt oly módon egészítették ki, hogy a kívülállók számára lehetővé tegyék a vállalati részvények részletre történő megvásárlását. Ezen kívül a részletfizetési kötelezettségek megszegése miatt semmisnek nyilvánítottak egy sor bennfentesekkel kötött szerződést. (IMF 1998a, 6, 21. o.). A végrehajtott reformok eredményeként 1999 közepén a magánszektor 55 százalékkal járult hozzá a GDP előállításához. (EBRD [1999], 24. o.)

Az EBRD adatai szerint Macedóniába 1989–1996 között összesen 38 millió dollárnyi külföldi működőtőke-befektetés áramlott, ami egy főre átszámítva mindössze 18 dollárt jelentett. A külföldi közvetlen beruházás GDP-hez viszonyított szintje 1995-ben 0,3 százalék volt. (*Népszabadság*, 1997. április 14.)

Az Európai Unió az ún. Kritikus Segélyprogram (Critical Aid Programme) keretében 85 millió ECU-t folyósított Macedóniának az alapvető nyersanyagok, ipari alkatrészek, valamint a kórházak és iskolák számára szükséges fűtőanyag biztosítása céljából. 1996 januárjában létesített diplomáciai kapcsolatokat Macedóniával, amely márciusban

a PHARE-program kedvezményezettje lett. E program költségvetéséből 1997-ig beárólag 142,4 millió ECU-t kapott, többek között 24 milliót az infrastruktúra, 12,2 milliót a magánszektor, 11,9 milliót az állami közigazgatás, 4 milliót az oktatás és szakképzés, 3,9 milliót a mezőgazdaság, 2 milliót pedig a környezetvédelem és nukleáris biztonság fejlesztésére. (Forrás: lásd a 5. lábjegyzet). Az Európai Unió 1991–1999 között összesen 642,1 millió ECU támogatást nyújtott Macedóniának, ebből 236,2 milliót a PHARE- és az Obnova-program keretében. (Forrás lásd a 4. lábjegyzet).

Az EU és Szkopje közötti kereskedelmi és gazdasági együttműködési szerződést 1997 novemberében írták alá. Ez a szerződés, amely 1998 januárjában lépett életbe, a vámkezelés kölcsönös egyszerűsítését, valamint Macedónia közlekedési hálózatának az Európai Beruházási Bank (EIB) támogatásával történő fejlesztését irányozza elő, s elvben lehetővé teszi a Macedónia és EU közötti jövőbeni társulási szerződés megkötését. (IMF 1998a, 78. o.)

Az európai integrációt előmozdítani hivatott Közép-európai Kezdeményezés tagállamainak sorába a Macedón Köztársaságot 1993. július 17-én vették fel. A koszovói válság hatására, melynek során az országba átmenetileg rengeteg albán menekült érkezett, és a balkáni régió helyzetének rendezése érdekében Macedónia 1999. június 10-én csatlakozott a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményhez.

Moldova. Moldova 1991. augusztus 27-én nyilvánította ki függetlenségét a Szovjetuniótól. 1991. december 21-én az Oroszország vezette Független Államok Közösségének (FÁK), 1992. március 2-án pedig az ENSZ tagja lett. A függetlenség kikiáltását súlyos gazdasági és politikai válság követte, melynek negatív következményeit fokozta Transznisztríának, az ország iparilag legfejlettebb régiójának de facto különválása.

A kilencvenes évek végéig azonban Moldova jelentős haladást ért el a gazdasági reformok terén. Így a Nemzetközi Valutaalap (IMF) támogatásával pénzügyi stabilizációt hajtottak végre, melynek során 1993 novemberében bevezették a moldovai lejt. Ennek ellenére az ország exportja, amelyben a mezőgazdasági termékek dominálnak, továbbra is nagymértékben függ a volt szovjet piactól, és ahogy azt a legutóbbi orosz válság is megmutatta, rendkívül érzékeny a külső sokkhatásokra.

(Lásd: <http://europa.eu.int/comm/dg1a/tacis/index.htm>).

Moldovában 1992–1997 között összesen 242 millió dollárnyi külföldi működő tőkét fektettek be. Az 1991-ben megkezdődött vagyonegyes privatizáció eredményeként a magánszektor részaránya a GDP-ben 1999 közepére elérte a 45 százalékot. (EBRD, [1999], 24., 249. o.)

A FÁK-országoknak szánt műszaki segítségnyújtásra irányuló Tacis-program keretében Moldova 1991–1996 között az Európai Uniótól összesen 29,1 millió ECU-t kapott, ebből 10,4 milliót a mezőgazdaság fejlesztésére, 6 milliót a közigazgatási reformra, a szociális szolgáltatások és az oktatás korszerűsítésére, 4,7 milliót az állami vállalatok restrukturálására és a magánszektor fejlesztésére, 4,1 milliót az energetika, 600 ezret a közlekedés fejlesztésére, 1 milliót politikai tanácsadásra, 2,3 milliót pedig egyéb célokra. (Lásd: <http://europa.eu.int/comm/dg1a/tacis/index.htm>)

Az Európai Unió 1994. november 28-án partnerségi és együttműködési megállapodást kötött Moldovával, amely 1998. július 1-jén lépett hatályba. E megállapodás célja elősegíteni a piacgazdaság és a demokrácia kialakulását az országban, ami hozzájárulhat a térség prosperitásának és stabilitásának megeremtéséhez.

Románia. A román vezetés a hatvanas évek elején gyakorlatilag kivonta országát Moszkva gazdasági ellenőrzése alól azzal a szándékkal, hogy önálló ipari hatalommá és jelentős világpiacon exportórré fejlessze. Így 1976-ban Románia lett az első KGST-ország, amely közvetlen kapcsolatot létesített az Európai Közösségek Bizottságával. 1980-ban az öt évre szóló Preferencia Rendszert Romániára is kiterjesztették. A nyolc-

vanás évek elejétől azonban a román vezetés a devizahiányra hivatkozva külgazdasági téren korlátozó intézkedéseket foganasított, s az EK-országokkal fenntartott kapcsolatokat is hátrányosan befolyásoló mesterséges kritériumokat állapított meg.

A bukaresti kormány az 1989-es fordulatot követő időszakban nyilatkozataiban minden alkalommal kiállt Románia európai integrációja mellett, de a valóságban sokáig legfeljebb felemás lépéseket tett e cél eléréseért. Brüsszel és Bukarest 1989 decemberében felfüggesztett diplomáciai kapcsolatait 1990 márciusában állították helyre (Románia EK mellé kinevezett nagykövete már a következő hónapban, az EK bukaresti állandó képviselője azonban csak 1993 júniusában kezdte meg tevékenységét). Az EK és Románia közti új kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást 1990 októberében írták alá.

A rendszerváltást követő zűrzavaros időszakban az új román vezetés bizonyos, az ellenzékét érintő intézkedései miatt az EK felfüggesztette a segélyek folyósítását az országnak. Miután a román kormány és az ellenzék bizonyítékokat szolgáltatott az Európai Parlamentnek és a brüsszeli bizottságnak az ország belső helyzetének normalizálásáról, Bukarest 1991 januárjától újból részesülhetett nemzetközi segítségben.

Brüsszel 1993. február 1-jén Európai Megállapodást kötött a román kormánnyal, amely két év múlva lépett hatályba. Románia és az EU társulási tanácsának első ülését 1995. április 19-én tartották, s azon a reformok gyorsítását kérték Bukaresttől. Ezt követően, június 21-én a romániai parlamenti pártok elfogadták az ország EU-tagságát előkészítő nemzeti stratégiát szentesítő Snagovi Nyilatkozatot. Másnap Románia átnyújtotta az Unió sorsos francia elnökének hivatalos csatlakozási kérelmét, s az Európai Tanács madridi határozatának megfelelően 1995 decemberében tagjelölt ország lett.

Az Európai Bizottság 1997 júliusában a további gazdasági és politikai reformok szükségességét hangoztatva, Bukarest esetében is a csatlakozási tárgyalások elhalasztását indítványozta. 1998 márciusában azonban megkezdődtek a tárgyalások Románia teljes jogú tagságáról az Európai Unióban. (Grabbe–Hughes, 1998)

Az EU 1991–1999 között összesen 6017,1 millió ECU támogatást nyújtott Romániának. (http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/11_99/see_balkans_support_91_99.htm)

A PHARE-program költségvetéséből 1991-től 1997-ig 824,4 millió ECU-t folyósított, többek között 156,4 milliót a magánszektor, 147,4 milliót az infrastruktúra, 135,2 milliót az oktatás és szakképzés, 85 milliót a mezőgazdaság, 48,4 milliót a környezetvédelem és nukleáris biztonság, 48,2 milliót az állami közigazgatás, 44 milliót a szociális szféra fejlesztésére, 7 milliót pedig a civil társadalom megeremtésére (Forrás: lásd a 4. lábjegyzet).

Az 1989-es fordulat utáni első években Románia a régi pártállami bürokrácia ellenállása miatt nem tudta kellőképpen kihasználni a gazdasági reformok számára kínálkozó lehetőségeket sem a makroökonómiai stabilizáció, sem az árak liberalizálása, a hatékonyan működő piaci mechanizmus kialakítása, sem pedig a társadalmi intézményrendszer átalakítása terén. (Réti, 1998 és Unguru, 1999).

1989–1996 között Romániába összesen 1434 millió dollárnyi külföldi működőtőkebefektetés áramlott, ami egy főre átszámítva azonban mindössze 63 dollárt jelentett. A külföldi közvetlen beruházás GDP-hez viszonyított szintje 1995-ben 1 százalék volt. (Népszabadság, 1997. április 14.)

A privatizáció kezdetét Romániában 1990 augusztusában jelentették be, amikor létrehozták az Állami Vagyonalapot (FVS). A gazdasági szerkezetátalakítás előmozdítása érdekében 1993 júliusában a kormány Restrukturálási Bizottságot (1994 januárjától Restrukturálási Ügynökség) hozott létre, melynek hatáskörébe tartozik azon román vállalatok listájának összeállítása, amelyek stratégiai fontosságukból kifolyólag a nemzetközi intézmények (IMF, Világbank, EBRD, Európai Beruházási Bank) támogatására szorul-

nak. A magánosítást azonban itt is, akárcsak Bulgáriában, kezdetben következetlenül és ellentmondásosan hajtották végre. A kilencvenes évek első felében a vállalkozói réteggé átalakuló volt nomenklatura a nemzeti-etnikai kisebbségek, elsősorban az erdélyi magyarság rovására ún. szelektív privatizációt folytatott.

Az 1996. novemberi választások után hatalomra került *Ciorbea*-kormány a piaci reformok, s így a privatizáció felgyorsítását szorgalmazta, s ezt a gazdaságpolitikai irányvonalat 1998 áprilisától a Vasile-, majd 1999 decemberétől az Isarescu-kabinet is folytatta. Ennek eredményeként a magánszektor részaránya a GDP-ben 1999 közepére elérte a 60 százalékot. (EBRD [1999], 24. o.)

A balkáni és a tágabb kelet-európai régió gazdasági és politikai integrációjának előmozdítása érdekében 1996. május 31-én Bulgáriához hasonlóan Romániát is felvették a Közép-európai Kezdeményezés teljes jogú tagjai közé. 1997. július 1-jén Románia a CEFTA tagja lett, 1999. június 10-én pedig csatlakozott a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményhez.

Szlovénia. Szlovénia 1991. június 25-én kiáltotta ki függetlenségét, amelyet az Európai Közösség 1992. január 15-én ismert el. 1993 áprilisában a volt Jugoszlávia első olyan köztársasága lett, amellyel az Európai Közösség kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezményt kötött. A hivatalos csatlakozási kérelem benyújtására és a társult tagságot biztosító Európai Megállapodás aláírására 1996 júniusában, hatályba lépésére 1999 februárjában került sor. Közben 1998 márciusában megkezdődtek a tárgyalások Szlovénia teljes jogú tagságáról az Európai Unióban.

A függetlenség kikiáltása óta Szlovénia, amely az egykori Jugoszlávia legfejlettebb tagköztársasága volt, jelentős haladást ért el a makroökonómiai stabilizáció és a szerkezeti reformok végrehajtása terén. 1991 októberében bevezették a tolárt, s 1992 novemberében a ljubljanai parlament átfogó privatizációs törvényt fogadott el. (Dyker-*Vejevoda* [1996]). A privatizáció módszere vegyes volt: a társadalmi tőkéből a munkások és általában az állampolgárok mintegy 20 százalékban részesültek, a nyugdíjalapok 10 százalék körüli értéket kaptak, míg a többit szabadon vásárolhatták fel az ország polgárai és a külföldiek. Ennek eredményeként 1998 közepére a magánszektor részesedése a GDP előállításában elérte az 55 százalékot. (KSH [1998a], 33. o.; EBRD [1999], 24. o.)

Az EBRD adatai szerint Szlovéniában 1989–1996 között összesen 731 millió dollárnyi külföldi működő tőkét fektettek be, ami egy főre átszámítva 366 dollárt tett ki. Azonban a GDP volumenéhez viszonyítva a külföldi közvetlen beruházás szintje 1995-ben 1 százalék volt. (*Népszabadság*, 1997. április 14.)

A PHARE-program keretében Szlovénia 1992–1997 között 115,3 millió ECU-t kapott a brüsszeli bizottságtól, többek között 27,6 milliót a magánszektor, 20,3 milliót az infrastruktúra, 18,6 milliót az állami közigazgatás, 17,3 milliót az oktatás és szakképzés, 6,4 milliót a szociális szféra, 4 milliót pedig a környezetvédelem és nukleáris biztonság fejlesztésére. (Forrás: lásd a 4. lábjegyzet).

Szlovénia 1992. május 22-én az ENSZ, július 18-án pedig a Közép-európai Kezdeményezés tagállama lett. 1996. január 1-jén csatlakozott a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodáshoz, s 1999. június 10-én aláírta a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményt.

Törökország. Az Európai Közösség 1963 szeptemberében Törökországgal társulási egyezményt kötött, amely 1964 decemberében lépett életbe. A társulás célja a vámunió kialakítása és Ankara teljes jogú közös piaci tagsága volt. A társulási viszonyt a török gazdaság fejletlensége miatt ötéves előkészítő időszakkal indították, melynek keretében a török termékek egy részére kiterjesztették az EK Általános Preferencia Rendszerét.

Az 1969-es ankarai egyezményvel a török társulás átmeneti szakaszba lépett. A megállapodás értelmében az Európai Közösség kötelezettséget vállalt arra, hogy a

török ipari termékekkel szemben érvényesített importvámokat – bizonyos textilipari és finomított olajtermékek kivételével – egyszerre leépíti, sőt a liberalizációt néhány mezőgazdasági termékre is kiterjeszti. A kereskedelem liberalizálása az EK részéről 1971 szeptemberéig történt meg. Törökországot ezzel szemben arra kötelezték, hogy az EK-ből származó behozatalának mintegy 55 százalékára 12, a maradékra pedig 22 év alatt szüntesse meg az importvámokat. A mennyiségi korlátozásokat szintén 22 év alatt kellett eltörölnie. A felek megállapodtak abban, hogy a társulás végső szakaszában szabadabbá teszik a mezőgazdasági termékek kereskedelmét is.

Ankara 1987-ben csatlakozási kérelmet adott be. A brüsszeli bizottság azonban az ország „európai” voltának megkérdőjelezése mellett különféle politikai és gazdasági okokból, elsősorban az emberi jogok és a demokrácia helyzetét kifogásolva a csatlakozást elutasította. (*Hargita – Izikné – Palánkai* [1995], 187–188. o.; *Palánkai* [1995], 353–354. o)

Az 1963-as társulásnak megfelelően a vámunió 1996. január 1-jével valósult meg. 1999. június 10-én az ankarai kormány aláírta a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményt, s az Európai Unió decemberben Helsinkiben tartott csúcsertekezletén született döntés értelmében Törökország a tagjelöltek listájára került.

Záró megjegyzések

Az egységes Európához való felzárkózás napjainkban a balkáni országok többsége számára külpolitikai prioritás. Megvalósítása azonban korántsem könnyű feladat. A tagjelöltekkel szemben az Európai Unió meglehetősen szigorú követelményeket támaszt. A délkelet-európai államok versenyképességét a világpiacon egyelőre igen alacsony szint jellemzi. Ezen nem sokat változtat az a tény sem, hogy a régió egyes országaiban a kilencvenes évek közepétől a recesszióból való kilábalás bizonyos jelei mutatkoznak

Jelenleg a térségben az EU-ba történő felvétel reális esélyével Szlovénia, Bulgária és Románia rendelkezik, míg Macedónia és Albánia a társult tagságra pályázhat. A fő kérdés azonban az, hogy milyen fordulatot vesznek az események Jugoszláviában: destabilizálják-e a Balkánt egy esetleges polgárháború kitörésével vagy a demokratikus erők hatalomra jutásával, a megkésített reformfolyamat beindulásával végződnek. Az utóbbi eset bekövetkezése esélyt adhat az ország európai integrációs törekvéseinek megvalósítására.

A tartós béke és együttműködés biztosítását szolgálja az Európai Unió kezdeményezésére a balkáni államok többsége által aláírt Délkelet-európai Stabilitási Egyezmény, valamint az EU ama törekvése, hogy regionális megközelítésével összhangban a Nyugat-Balkán államaival: Albániával, Bosznia-Hercegovinával, Horvátországgal, Jugoszláviával és Macedóniával ún. stabilizációs és társulási megállapodásokat kössön.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás esélyei szempontjából hazánk kétségtelenül előnyösebb helyzetben van, mint a Balkán bármely átalakuló országa. Számunkra azonban korántsem elhanyagolható tényező, hogy milyen gazdasági és politikai környezetben kapcsolódhatunk be az európai struktúrákba. Ezért támogatjuk a tagjelölt Szlovénia, Románia és Bulgária integrációs törekvéseit, és érdekeltek vagyunk a Jugoszláviával való kapcsolatok rendezésében.

Irodalomjegyzék

Biberaj, E. [1998]: Albania in transition: the rocky road to democracy. Boulder, CO: Westview.

- Dyker, D. – Vejvoda, I. (szerk.) [1996]: Yugoslavia and after: a study in fragmentation, despair and rebirth. London: Longman.
- EBRD [1995]: Transition report 1995: economic transition in Eastern Europe and the former Soviet Union. London.
- EBRD [1997]: Transition report 1997: economic transition in Eastern Europe and the former Soviet Union. London.
- EBRD [1999]: Transition report 1999: economic transition in Eastern Europe, the Baltic states and the CIS. Ten years of transition. London.
- FAO [1997]: Production Yearbook 1996. Rome.
- Federal Statistical Office [1993]: Statistical Yearbook of Yugoslavia 1993. Belgrade.
- Federal Statistical Office [1997]: Statistical Yearbook of Yugoslavia 1997. Belgrade.
- Federal Statistical Office [1999]: Statistical Yearbook of Yugoslavia 1999. Belgrade.
- Gligorov, V. [1995]: Fears and passions: the prospects for former Yugoslavia. *Balkan Forum*. Vol. 3. No. 4 (13), 157–190. o.
- Gligorov, V. [1998]: Yugoslav economics facing reform and dissolution. *Forschungsberichte* [WIIW]. Június, 329–361. o.
- Gligorov, V. [1999]: The Kosovo crisis and the Balkans: background, consequences, costs and prospects. WIIW. Current analyses and country profiles. No. 13 (június).
- Gligorov, V. – Kaldor, M. – Tsoukalis, L. [1999]: Balkan reconstruction and European integration. LSE – WIIW Policy paper (október).
- Grabbe, H. – Hughes, K. S. [1998]: Enlarging the EU eastwards. London: Pinter.
- Hargita Árpádné – Izikné Hedri Gabriella – Palánkai Tibor [1995]: Európa zsebkönyv. Az Európai Unió és Magyarország. Budapest: EURATION Európai Együttműködési Alapítvány – Hanns Seidel Alapítvány.
- ILO [1999]: Yearbook of Labour Statistics 1999. Geneva.
- IMF [1996]: Direction of Trade Statistics Yearbook 1989–95. Washington, D.C.
- IMF [1998a]: Former Yugoslav Republic of Macedonia: recent economic developments. IMF staff country report. No. 98/82. Washington, D.C. (augusztus)
- IMF [1998b]: Turkey: recent economic developments and selected issues. IMF staff country report. No. 98/104. Washington, D.C. (szeptember)
- IMF [1998c]: International Financial Statistics Yearbook 1998. Washington, D.C.
- IMF [1999a]: Republic of Slovenia: statistical appendix. IMF staff country report. No. 99/23. Washington, D.C. (április)
- IMF [1999b]: Bulgaria: recent economic developments and statistical appendix. IMF staff country report. No. 99/26. Washington, D.C. (április)
- IMF [1999c]: Albania: recent economic developments and statistical appendix. IMF staff country report. No. 99/69. Washington, D.C. (július)
- IMF [1999d]: Government Finance Statistics Yearbook 1999. Washington, D.C.
- IMF [1999e]: International Financial Statistics Yearbook 1999. Washington, D.C.
- KSH [1998a]: Magyarország és Szlovénia. Úton az Európai Unió felé. 1991–97. Budapest.
- KSH [1998b]: Magyar Statisztikai Évkönyv 1997. Budapest.
- KSH [1999a]: A bruttó hazai termék nemzetközi összehasonlítása, 1996. Budapest.
- KSH [1999b]: Magyar Statisztikai Évkönyv 1998. Budapest.
- National Commission for Statistics [1998]: Romanian Statistical Yearbook 1998. Bucharest.
- Nikolov, K. S. (szerk.) [1996]: Bulgaria in an integrated Europe. Sofia: Centre for European Studies.
- OECD [1997]: National Accounts Detailed Tables 1983–1995. Paris.
- OECD [1998]: National Accounts Main Aggregates 1960–1996. Paris.
- OECD [1999a]: Main Economic Indicators. Augusztus.
- OECD [1999b]: Main Economic Indicators. December.
- OECD [1999c]: Economic Outlook. December.
- OECD [2000]: Main Economic Indicators. Március.
- Palánkai Tibor [1995]: Az európai integráció gazdaságtana. Budapest: AULA. 353–354. o.
- Republic of Croatia [1996]: Statistical Yearbook 1996. Zagreb: Central Bureau of Statistics.
- Republic of Croatia [1998]: Statistical Yearbook 1998. Zagreb: Central Bureau of Statistics.
- Republic of Croatia [1999]: Statistical Yearbook 1999. Zagreb: Central Bureau of Statistics.
- Republic of Macedonia [1999]: Statistical Yearbook 1999. Skopje: Statistical Office of the Republic of Macedonia.
- Republic of Slovenia [1999]: Statistical Yearbook 1999. Ljubljana: Statistical Office of the Republic of Slovenia.

- Réti Tamás* [1998]: A balkáni gazdaságok: elzárkózás vagy felzárkózás? *Külgazdaság*, 42. évf. 3. sz. 53–72. o.
- SECI [1999]: Southeast European Cooperative Initiative. Activity report. Vienna (február).
- Somogyi Dorottya* [1999]: Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatása Görögország külkereskedelmére. *Külgazdaság*, 43. évf. 11. sz. 48–69. o.
- Tanner, M.* [1998]: Croatia: a nation forged in war. New Haven, CT: Yale University Press.
- The World Bank [1997]: Global Development Finance 1997. Washington, D.C. 2. kötet.
- The World Bank [1999]: Global Development Finance. Country Tables 1999. Washington, D.C.
- Thomas, R.* [1999]: Serbia under Milosevic: politics in the 1990s. London: Hurst.
- Unguru, M.* [1999]: Romania's economic competitiveness and EU trade integration. WIIW Research report. No. 260 (augusztus).
- UN [1995]: Trends in Europe and North America 1995. The Statistical Yearbook of the Economic Commission for Europe. New York and Geneva.
- UN [1999a]: Statistical Yearbook 1996. New York.
- UN [1999b]: Trends in Europe and North America 1998/1999. The Statistical Yearbook of the Economic Commission for Europe. New York and Geneva.
- UNDP [1996]: Albania Human Development Report 1996. Tirana.
- Zloch-Christy, I.* (szerk.) [1997]: Bulgaria in a time of change: economic and political dimensions. Aldershot: Avebury.
- Vickers, M.– Pettifer, J.* [1997]: Albania: from anarchy to a Balkan identity. London: Hurst.